

IRAK'IN BÖLÜNME İHTİMÂLİ VE ANKARA-ERBİL-BAĞDAT ÜÇGENİ

Konur Alp KOÇAK

Giriş

ABD'nin hatırı sayılır düşünce kuruluşlarından olan Dış İlişkiler Konseyi'nin (*Council on Foreign Relations-CFR*) kıdemli uzmanlarından Steven A. Cook, 28 Ekim 2013'te "*Kurdistan: Just Being Independent-Kürdistan Bağımsız Oluyor*" başlıklı bir yazı yayınladı. Yazısında, "*Erbil'e vardığımda Irak'a indiğimi anlamakta zorlandım, ta ki pasaportuma 'Irak Cumhuriyeti-Kürdistan Bölgesi' damgası vurulana kadar*" demek suretiyle Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi'nin (KIBY) Merkezî Irak Yönetimi'nden fiilen ayrılmakta olduğu yönündeki kanaâtini desteklemeye çalışmıştı. Dahası, Erbil'de 30 yaş altı kimsenin Arapça konuşmadığını, Kürtçe'den sonra İngilizce'nin en çok tercih edilen ikinci dil olduğunu, Kürtler'in Bağdat'tan ayrı bir parlamentoya, kabineye, orduya, istihbarat servisine ve bayrağa sahip olduğunu belirtmiş ve bu gibi verilere dayanarak Kuzey Irak'ın bağımsızlık yolunda önemli adımlar attığını, Irak'ın eninde sonunda parçalanacağını ve bağımsız bir Kürt devletinin vücut bulacağını dile getirmişti.¹

Bahsi geçen yazının yayınından sadece üç gün sonra, 31 Ekim'de, KIBY Başbakanı Neçirvan Barzani, Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiş ve Başbakan Tayyip Erdoğan, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız ve MİT Müsteşarı Hakan Fidan ile biraraya gelmişti. Toplantının "sıcak, samimî ve dostane bir ortamda" geçtiğini belirten KIBY Hükümet Sözcüsü Sefin Dizaî, görüşmeye ilişkin yaptığı açıklamada, "*Yakın bir zamanda petrol hattı faaliyete geçecek. Bölgenin petrol zenginliğini Türkiye üzerinden ihraç etmek istiyoruz. İki taraf da bu konuda zaten bir anlaşma içinde*"² ifadelerine yer vermişti.

Her ne kadar 5 Kasım'da Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Yıldız, Türkiye'nin petrol ve doğal gaz anlaşmaları yaparken Bağdat yönetiminin hassasiyetlerini gözettiğini ve Irak'taki her iki tarafla anlaşma içinde olduğunu belirtmişse³ de ertesi gün basına yansıyan haberlerde Türkiye ile Kuzey Irak Yönetimi arasındaki anlaşmaların tamamlandığı ve Bağdat'ın onayı alınmadan yapılan bu anlaşmanın merkezî yönetimde rahatsızlık yarattığı ifade edilmişti.⁴ Irak Anayasası'nın 111'nci maddesindeki şu hüküm, Bağdat'ın eleştirilerinde haksız olmadığına işaret eder mâhiyettedir: "*Irak'ta bulunan petrol ve doğal gaz, çeşitli bölge ve vilâyetlerde yaşayan bütün Irak halkının malıdır.*"

Erbil, Bağdat'ın kendisine vermesi gereken bütçe payını vermediği gerekçesiyle Bağdat'tan bağımsız bir şekilde Kuzey Irak'tan çıkan petrol ve doğal gazı ihraç edeceğini savunurken, merkezî yönetim bu gerekçeyi kabul etmemekte ve KIBY'ni eleştirmektedir. Bağdat'ın, mevcut Irak Anayasası'nın ihlali anlamına geldiği için KIBY ile Türkiye arasındaki petrol ve doğal gaz anlaşmalarından ciddi rahatsızlık duyduğu herkesçe bilinmektedir.

Türkiye'nin Irak'ın iç siyasî yapılanmasını ve anayasal düzenini görmezden gelerek ve Bağdat'ı by-pass edip KIBY ile ilişkiye girmesinin, uluslararası hukuka uygunluk ve diğer devletlerin içişlerine karışmama ilkelerine aykırı olduğu açıktır. Türkiye'nin son yıllarda artan bir şekilde Kuzey Irak'la Bağdat'tan bağımsız, hatta Bağdat'ı karşısına alacak şekilde adımlar atmasının ve bu sebeple Bağdat'la olan ilişkilerinin gerilmesinin sebepleri incelenmeye değerdir.

Kuzey Irak'ın Değişen Statüsü

Bir zamanlar terör örgütü PKK'nın askerî kamplarının bulunması, sınır ötesinden gelen teröristlerin eylemlerini gerçekleştirdikten sonra tekrar Irak sınırları içinde konuşlanması gibi sebeplerle Türkiye için ciddi bir tehdit unsuru olarak algılanan Kuzey Irak, 2003'te başlayan ABD operasyonu sonrasında önemli bir dönüm noktasından geçmiştir. Bölgedeki Kürtler'in başta Kerkük olmak üzere Türk nüfusunun yoğun olduğu yerlere göç etmesi ve tarihî Türk şehirlerinin Kürtleştirilmesi gibi trajik olayların yanı sıra, Saddam rejimine karşı savaşan Kürt peşmergelerin ABD tarafından kollanması ve nihâyetinde ödüllendirilmesiyle Kürtler, 2005'te kabul edilen yeni Irak Anayasası ile Kuzey Irak'ta özerk bir bölgesel yönetime kavuşmuşlardır.

2003 savaşı başladığında ve hatta savaşın ilk yıllarında Türkiye'nin Irak politikası konuşulurken şüphesiz ki en çok dillendirilen husus "Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması" olmuştur. Bu ifadeyle kast edilen ise en başta Irak'ın kuzeyinde Kürtler'in özerk bir yönetime sahip olmasının istenmediğidir. Benzer bir tavrın, Suriye krizi çerçevesinde tekrarlandığı ve Türkiye-Suriye sınırında Kuzey Irak'takine benzer bir Kürt oluşumunun Türkiye tarafından arzu edilmediği defaâtle dile getirilmiştir. Ne var ki, Irak Savaşı ilerledikçe Kürtler'in özerk bir yapı kurmasının engellenemeyeceği anlaşılmış; yeni Irak Anayasası'nın da bu yönde hükümler içermesi neticesinde Kuzey Irak'ta⁵ bölgesel yönetim (KIBY) resmen kurulmuştur.

15 Ekim 2005'te düzenlenen referandumda kabul edilen ve 28 Aralık 2005'te Resmî Gazete'de yayımlanan Irak Anayasası'nın ilk maddesi Irak Cumhuriyeti'nin "egemen, bağımsız ve federal bir devlet" olduğunu hüküm altına almıştır. "*Irak milletler, dinler ve mezhepler ülkesidir*" ifadesini içeren 3'üncü madde ile ülkenin farklı etnik ve dinî gruplardan müteşekkil olduğunu teyit eden Anayasa, Arapça ve Kürtçe'yi Irak Cumhuriyeti'nin resmî dilleri olarak kabul etmiştir. 4'üncü maddede; Resmî Gazete'nin bu iki dilde yayımlanacağı, kamu kurumları gibi resmî nitelikli alanlarda

bu iki dilin kullanılacağı, resmî belgelerin her iki dilde de düzenlenebileceği kayıt altına alınmıştır.

Irak Anayasası'nın 116'ncı maddesi, "*Irak Cumhuriyeti'nin federal sistemi; başkent, bölgeler, bir bölgeye bağlı olmayan vilâyetler ve yerel yönetimlerden oluşur*" şeklindedir. Bir sonraki madde ise, "*Yürürlüğe girdikten sonra, bu anayasa, Kürdistan Bölgesi'ni ve mevcut organlarını federal bir bölge olarak kabul eder*" demek suretiyle KIBY'nin anayasal dayanağını ortaya koymaktadır. Böylelikle bölgesel otorite (federal bölge) statüsü kazanan Kuzey Irak, Anayasa'nın 120'nci maddesinde geçen "*Federal anayasaya tezat teşkil etmeyecek şekilde bölgesel otorite, görev alanları ve bunların uygulanmasını belirleyen bölgesel bir anayasa hazırlar*" hükmüne istinaden bir anayasaya kavuşmuştur. KIBY, Anayasa'nın 121'inci maddesinde geçen "*Bu anayasada federal otorite görev alanı içerisine dâhil edilen konular dışında, bölgesel otoriteler anayasaya uygun olarak yasama, yürütme ve yargı erklerini kullanma hakkına sahiptirler*" hükmü doğrultusunda -Steven Cook'un sözünü ettiği- yasama, yürütme ve yargı organlarına sahip olmuş ve kendi sınırları içinde Bağdat'tan bağımsız hareket edebilen ayrı bir yönetim olarak hayat bulmuştur.

Kuzey Irak'taki bölgesel yönetimin merkezî yönetimden bağımsız hareket edebilmesine bazı sınırlamalar getirildiği açıktır. Anayasa'nın 109'uncu maddesi uyarınca, "*Irak'ın birliğini, bütünlüğünü, bağımsızlığını, egemenliğini ve demokratik düzenini korumakla*" yükümlü olan Federal (merkezî) Yönetim 110'uncu maddeye göre şu alanlarda münhasır yetkiye sahiptir:

- Dış politika ve uluslararası ilişkilerin belirlenmesi ve yürütülmesi, uluslararası sözleşmeler ile dış borç politikasının müzakere edilmesi,
- Silâhlı kuvvetlerin oluşturulması, ülke güvenliğinin temini, sınırların korunması,
- Maliye politikası ve gümrük rejimini tespiti, genel bütçenin hazırlanması ve yatırım projelerinin düzenlenmesi, Merkez Bankası'nın teşkilâtlanması ve para politikasının belirlenmesi ve para basılması,
- Bölgelerin ve vilâyetlerin sınırlarından yapılan ticaret politikasının tespiti,
- Vatandaşlığa kabul, ikâmet ve siyasî iltica taleplerine ilişkin politikalar,
- Genel nüfus sayımı ve istatistiklerin düzenlenmesi.

Anayasa'nın 115'inci maddesi, "*Federal otoritenin görev alanı içerisinde sayılmayan bütün yetkiler bölgelere ve bir bölgeye dâhil olmayan vilâyetlere verilmiştir*" hükmünü içermektedir. Dolayısıyla, yukarıda zikredilen konularda Kuzey Irak'taki bölgesel yönetimin merkezî hükümetten bağımsız hareket etmemesi gerektiği açıktır. Onun dışında kalan konularda ise bölgesel yönetimin iradesi egemen kılınmıştır; hatta, federal otorite ile bölgesel yönetim(ler) arasında bu yetkilerin kullanımı konusunda bir anlaşmazlık çıkması hâlinde, bölge yasalarının geçerli olacağı yine 115'inci maddeyle garanti altına alınmıştır.

Irak Anayasası'nın mezkûr hükümleri gereğince KIBY, 2005'ten bu yana özerk bir yönetim olarak varlığını sürdürmektedir. Anayasa'nın kabul edilmesiyle birlikte

başlayan tartışmalardan biri -belki de en önemlisi- bu anayasal düzenlemelerin Kuzey Irak'ın merkezî yönetimden tamamen ayrılarak bağımsız bir devlet hâline dönüşüp dönüşmeyeceği olmuştur.⁶

“Bağımsız Kürdistan” İhtimâli

Hâlihazırdaki durumda anayasal çerçeveye göre KIBY, Irak Cumhuriyeti'nin bir parçasıdır ve yetki ve sorumlulukları -yukarıda özetlendiği üzere- federal anayasa ile belirlenmiştir. Hukukî (*de jure*) durum ile fiilî (*de facto*) durumun birbiri ile ne kadar örtüştüğü ya da KIBY'nin bağımsızlığa ne kadar yakın/uzak olduğu ise tartışmalıdır. Önemli bir diğer tartışma noktası ise, olası bir ayrılık/bağımsızlık durumunda KIBY'nin egemenlik iddia edeceği toprakların nereleri kapsayacağıdır. KIBY'nin Kerkük'ün demografisini Kürtleştirme politikasıyla değiştirmiş olmasının yanı sıra topraklarını da kuzeye doğru genişletme gayretinde olduğu⁷ da dikkate alınır, bağımsızlık durumunda başta Kerkük merkezli olmak üzere ciddi sıkıntıların yaşanabileceğini öngörmek zor olmayacaktır. Üstelik 2003'ten bu yana silâhlî şiddet eylemlerinin durmadan devam ettiğini ve savaş başladıktan beri her ay ortalama bin sivilin⁸ hayatını kaybettiği dikkate alınır, bu öngörü daha da ikna edici olmaktadır.

Kuzey Irak'ın adeta bağımsız bir devlet hâline geldiğini gözlemlediğini aktaran Steven Cook, daha da ileri giderek bunun kaçınılmaz olduğunu da belirtmektedir.⁹ Oysa; Şîî, Sünnî ve Kürt olmak üzere üç gruba ayrıldığı ve bu grupların birleşik Irak Cumhuriyeti altında birarada yaşamak istemediği varsayımına dayanan bu görüş bazı ciddi sorunlar barındırmaktadır. Örneğin, Irak'ın yaklaşık yüzde 10'una tekabül eden Türk nüfus bu hesaplama etnik bir unsur olarak dâhil edilmemektedir. Keza, olası bir parçalanma durumunda sınırların nasıl belirleneceği de ayrı bir sorundur; çünkü, varsayılan bu üç grubu birbirinden net bir şekilde ayırabilecek bir demografik dağılım pek mümkün görünmemektedir. Kerkük gibi etnik ve mezhebî açıdan birçok unsuru barındıran yerleşim yerlerinin merkezî yönetimden uzaklaştırılıp KIBY'ne bağlanması gibi bir durumda, zaten mevcut hâlde varolan etnik/dinî temelli çatışmaların artıracığı ve bunun sivil kayıplarına yol açacağı da neredeyse kesindir. Bu noktada, bağımsız bir Kürt devletinin hayat bulmasının kime, nasıl bir fayda getireceği belirsiz görünmektedir. Bu yöndeki niyetlerin rasyonel bir temeli olmadığı anlaşılmaktadır.

Böylesi bir ihtimâlin varlığını teyit eden başka gelişmeler de yaşanmıştır. KIBY Başkanı Mesut Barzani'nin defalarca “bağımsız Kürdistan” ifadesini kullandığı herkesin malûmudur. 21 Mart 2012'de “*Biz milletiz, özgür olmalı ve özgür yaşamalıyız. Kimsenin zulüm ve baskısını kabul etmeyiz. Müjde [bağımsızlık ilânını kast ediyor] için de şunu söyleyebiliriz. Muhakkak bir gün bu müjdeyi vereceğiz. Ama o günün doğru bir gün olması gerekiyor*”¹⁰ ifadelerini sarf eden Barzani'nin bu yöndeki demeçleri, ihtimâlin gerçekleşebilirliği bir yana, KIBY'nin en tepe yöneticisinin bağımsızlık amacı peşinde olduğunu açıkça göstermektedir.

Elbette ki bağımsız bir yapının ortaya çıkıp çıkmayacağı tek başına Kuzey Iraklı yetkililerin ya da Irak'taki diğer aktörlerin elinde değildir. Irak'ın -Türkiye ve İran başta olmak üzere- komşu ülkelerle olan ilişkilerinin de bu sürecin hangi yöne doğru ilerleyeceğinde etkisi olacağı tartışmasızdır. İşte bu noktada, Bağdat ile Erbil arasındaki ilişkilerin gerilmesinde belki de en önemli sebep olan petrol ve doğal gazın üretimi, paylaşımı ve ihraç edilmesi meselesi ve bu çerçevede Türkiye'nin Kuzey Irak'la imzaladığı anlaşmalar önem kazanmaktadır.

Kuzey Irak'la İmzalanan Enerji Anlaşmaları

KIBY ile merkezî yönetim arasındaki temel anlaşmazlık maddelerinden biri, ülkenin kuzeyinden çıkarılan enerji kaynaklarının ihracatına ve gelirinin nasıl taksim edileceğine ilişkindir. Aslında -yukarıda bahsi geçen 111'nci madde uyarınca- Irak'ta üretilen tüm petrol ve doğal gazın bütün Irak halkının ortak malı olduğu açıkça hüküm altına alınmıştır. Bu düzenlemeye göre, Kuzey Irak'tan çıkarılan enerji kaynaklarının sadece KIBY'nin takdirine bırakılmayacağı, bu konuda, uluslararası ilişkiler ve anlaşmalar üzerinde münhasıran yetkilendirilen Bağdat'ın söz sahibi olması gerektiği açıktır. Bu anayasal zorunluluklara rağmen KIBY'nin merkezî yönetimin yetkilerini görmezden gelerek Türkiye ile enerji nakil anlaşması peşinde koştuğu, Türkiye'nin ise Bağdat'ın (ve ABD'nin) haklı itirazlarına rağmen bu şekilde bir ilişkiye girmekten kaçınmadığı da açıkça görülmektedir.

Financial Times yazarı Daniel Dombey'in Türk yetkililere dayandırdığı 14 Mayıs 2013 tarihli yazısı; Bağdat ve Vaşington'un itirazlarına rağmen 2013 başlarında Ankara ile Erbil arasında bir anlaşmaya varıldığını duyurmuştu. Yazıda ayrıca, ABD'nin ve Bağdat'ın, merkezî yönetimin Kuzey Irak üzerindeki egemenliğine aykırı olduğu gerekçesiyle anlaşmadan rahatsızlık duyduğu da belirtilmişti. Nitekim ABD Dışişleri Bakanı John Kerry'nin, KIBY Başkanı Barzani'yi Mart 2013'te arayıp Bağdat'ın onayı olmadan Türkiye veya herhangi bir tarafla bir anlaşmaya imza atılmaması yönünde uyardığı da basına yansımıştı.¹¹

Bu haberden bir gün sonra, ABD'ye gerçekleştireceği ziyaret öncesinde havaalanında bir basın toplantısı düzenleyen Başbakan Erdoğan, Türkiye'nin ExxonMobil ile ortaklık kurarak Kuzey Irak'ta petrol arama alanında işbirliği yapacağını duyurmuştu.¹² Türkiye'nin uzun zamandır mesafeli durduğu KIBY içindeki petrol ve doğal gazı yakın ilgi göstermeye başladığının bir göstergesi olarak kabul edilen bu açıklama ile Kuzey Irak'ın petrol üretim ve paylaşımı kapasitesi ve dolayısıyla da Bağdat ile ilişkilerinde yeni bir sayfa açılmış oldu.

BOTAŞ bünyesindeki TPIC¹³ ile ExxonMobil arasındaki işbirliğinin Türkiye açısından kritik derecede önemli bir unsur taşıdığını da belirtmek gerekir. Zira Ekim 2011'de KIBY ile ExxonMobil arasında imzalanan sözleşme (*production sharing contract*), Kuzey Irak'ta bulunan altı sahada petrol üretiminin yapılacağını öngörmüştür. Burada Türkiye açısından kritik olan nokta, bu altı petrol sahasının üçünün KIBY'nin sınırlarının dışında -egemenliği tartışmalı bölgelerde- kalıyor olmasıdır. Biraz daha

açmak gerekirse; Kerkük ve Musul'da yer alan bu üç bölge (Kara İncir, Başika ve El-Kuş) üzerinde ExxonMobil'in faaliyette bulunabilmesi hukuken mümkün değildir. Zira sözkonusu topraklarda egemenlik hakkı olmayan KIBY'nin, yabancı bir şirketi bu bölgelerde petrol arama ve çıkarma ile yetkilendirebilme hakkı da yoktur. Buna rağmen, tartışmalı bölgeler içinde kalan bu sahaların da anlaşmaya dâhil edilmesi, haklı bir şekilde, KIBY'nin bir oldu-bitti ile sınırlarını genişletme gayreti olarak değerlendirilmiştir.¹⁴

Türkiye açısından daha hassas olan nokta ise, Irak'ta Türk varlığının en önemli merkezlerinden olan Kerkük ve Musul'un KIBY'nin egemenliğindeymişçesine bu anlaşmaya konu edilmesine sessiz kalınmasıdır. Üstelik, Başbakan Erdoğan'ın Mayıs 2013'te ExxonMobil ile Türkiye arasında kurulduğunu duyurduğu ortaklık, tarihî olarak Türk yurdu, hukukî olarak da egemenlik hakları tartışmalı olan bölgenin, KIBY'nin inisiyatifine bırakılması anlamına gelmektedir. Bu durumun, KIBY'yi bağımsızlık hedefine yaklaştırırken Irak'ın toprak bütünlüğünü zedelediği açıktır. 2003 sonrasında Türk çoğunluklu bölgeleri Kürtleştirmeye çalışan ve bağımsız bir Kürt devleti amacından vazgeçmeyen Barzani başkanlığındaki KIBY'nin egemenlik alanında kalması hâlinde, Irak Türkleri'nin güvenliklerinin tehlikeye atıldığını belirtmeye gerek dahi yoktur.

6 Kasım 2013'te Türkiye ile Kuzey Irak arasındaki anlaşmanın nihaî aşamaya geldiği ve Kuzey Irak'ın petrol ve doğal gazını Türkiye üzerinden Batı'ya ulaştıracak yeni nakil hattının Aralık 2013'te faaliyete geçebileceği haberleri basına yansımıştır. Sözkonusu projelerin tamamlanması ve TPIC-ExxonMobil-KIBY işbirliğinin gelişmesi durumunda, Kuzey Irak'ın Bağdat'tan daha bağımsız hareket etmesini sağlayacak güç ve cesarete ulaşacağını da tahmin etmek zor olmasa gerektir.

Türkiye ile Erbil arasında ilişkiler derinleşirken Ankara-Bağdat ilişkilerindeki gerilimin arttığı da görülmüştür. Ocak 2012'de Başbakan Erdoğan'ın Irak Başbakanı Nuri El-Maliki'yi Yezid'e benzettiği konuşması ve Maliki'nin de "Türkiye'nin [Irak için] hasım bir devlete dönüşeceği" uyarısı Ankara-Bağdat arasındaki gerginliğin somut göstergeleri olmuştur. Gıyabî idam cezasına çarptırılan Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık Haşimi'nin bir dönem Türkiye'de ağırlanması ve Suriye Krizi çerçevesinde Erdoğan ile Maliki'nin birbirini mezhepçilikle itham etmesi de iki ülke arasındaki ilişkilerde ciddî sorunların olduğunu ortaya koymuştur.¹⁵

Ankara ile Bağdat arasında ciddî gerginliğe sebep olan gelişmelerin Kuzey Irak'ın doğal kaynaklarıyla yakından ilişkili olduğu bir gerçektir. Ne var ki, Kuzey Irak'la petrol ve doğal gaz anlaşmalarının tamamlandığına dair haberlerin ardından Ankara-Bağdat ilişkilerinde gerginliğin artması beklenirken, tam aksine ilişkilerde bazı yumuşama belirtileri görülmüştür. Örneğin, Irak Parlamento Başkanı Usame El-Nuceyfi'nin Eylül 2013'te gerçekleşen Türkiye ziyaretinin ardından, dört yıldır Bağdat'a gitmeyen Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu da Irak'a resmî bir ziyarette bulunmuş, Türkiye-Irak arasındaki yakınlaşmanın derinleştiğini izlenimini güçlendirmiştir.¹⁶

Ankara-Bağdat Arasında “Normalleşme” Süreci (Mi?)

Yukarıda özetlendiği üzere, Türkiye-Kuzey Irak arasındaki petrol ve doğal gaz anlaşmaları Bağdat'ın haklı eleştirilerine sebep olmuş ve Ankara-Bağdat ilişkilerinin gerilmesinde önemli rol oynamıştır. Ne var ki, 2013'ün son aylarında, hem Ankara hem de Bağdat tarafından ikili ilişkilere dair ılımlı mesajların verilmeye başlandığı görülmüştür.

2013'ün sonuna gelinirken Türkiye-İrak ilişkilerine göz atıldığında üst seviyede önemli ziyaretlerin gerçekleştirildiği ve daha önceki açıklamaların aksine yapıcı bir dil kullanılmaya başlandığı dikkat çekmektedir. Hatta 2013'ün son çeyreğinin ikili ilişkilerinde “yeni bir dönem” olarak değerlendirildiği de görülmektedir.¹⁷ Burada vurgulanması gereken husus, ilişkilerin normalleşiyor olmasından ziyade, Türkiye-Kuzey Irak ilişkilerinin kapsamlı bir petrol ve doğal gaz anlaşmasının tamamlandığı ve Barzani'nin Diyarbakır'da üst düzeyde ağırlandığı bir dönemde Bağdat'ın bu yakınlaşmaya nasıl olup da sıcak bakabildiğidir.

Hatırlatmaya gerek dahi yoktur ki Ankara-Bağdat arasındaki ilişkiler Irak'ta yapılan 2010 parlamento seçimlerinde Türkiye'nin Maliki karşısında Irakiye Listesi'nin lideri İyad Allavi'yi desteklemesinden bu yana ciddi sarsıntılar yaşamıştır.¹⁸ Bu sebepten dolayı, sıkıntılı sürecin yeni bir şekil almaya başlamasının arkaplanını irdelemek yerinde olacaktır.

İlk önce, Bağdat'ı ilişkilerin geliştirilmesi yönünde zorlayan bazı iç gelişmelerden bahsetmek gerekmektedir. Örneğin, bu yıl içerisinde yapılacak seçimler öncesinde Başbakan Maliki'nin Sünnîler üzerinde etkisi olduğuna inandığı Türkiye ile ilişkilerini geliştirmesi, seçime girerken kurulacak ittifakların ve seçim sonrası olası hükümet koalisyonlarının belirlenmesinde Maliki'ye önemli bir pazarlık gücü verecektir. Dolayısıyla, Maliki'nin üçüncü dönem başbakanlık için Türkiye'nin desteğini arkasına almaya çalıştığı söylenebilir. Maliki, Kerkük gibi statüsü henüz belirlenmemiş toprakların Bağdat'ın kontrolünde kalmasını sağlamak için de Türkiye'nin desteğine ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin Irak'la önemli boyutta ticarî ilişki kurmuş olması ve Bağdat'ın kontrolündeki bölgelerde de enerji yatırımları yapma ihtimâlinin güçlenmesi, Maliki açısından Türkiye ile ilişkilerin değerini artırmaktadır.¹⁹ Üstelik, Erbil ile iyi ilişkiler tesis eden Ankara'yla ilişkilerini geliştirmek Maliki'nin Kuzey Iraklı Kürtler'den de destek almasını kolaylaştıracaktır. Kısacası Maliki, Irak'ta seçimlere yaklaşılırken Türkiye'yi seçim hesapları için önemli bir etken olarak gördüğü için Türkiye ile ilişkilerini onarma ihtiyacı hissetmektedir.

Türkiye açısından bakıldığında ise durum biraz daha karmaşıktır. Erdoğan hükümeti, Suriye politikasında içine düştüğü çıkmazdan, stratejik müttefik olarak gördüğü Mursi hükümetinin devrilmesinden ve İran'da yaşanan liderlik değişimi sonrası İran'ın daha ılımlı bir profil sergilemeye başlamasından dolayı bölgedeki etkinliğinin gittikçe düştüğünün farkına varmıştır. Bölgede “liderlik” iddiası olan ve “sıfır sorun” söylemini dile getiren Türkiye'nin hiçbir komşusuyla istenildiği gibi

sorunsuz ilişkilere sahip olmaması, Türk hükümetinin yeni adımlar atarak ilişkilerini onarmaya zorlamıştır. Bir diğer ifadeyle Türkiye, söylemi ile pratiğini uyumlulaştırmak zorunda kalmıştır. Suriye ile ilişkilerin Esad yönetiminde olduğu süre içinde onarılamayacağını kabullenilmesi de Türkiye'yi Irak'la ilişkileri düzeltmeye zorlamıştır. Bu durum, Türk tarafının yoğun eleştirilerine rağmen ABD ve Rusya arasında Suriye krizinin ancak diplomatik yollarla çözüleceği üzerinde uzlaşılmasıyla askerî operasyon yapılmayacağını kesin olarak ortaya çıkmasıyla yakından ilgilidir. Kimyasal silâh kullanımı sonrasında dahi askerî operasyonun yapılmaması, Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerin düzeleceğinden umudunu yitirmesi ve Irak'a yönelmesine sebep olmuştur.

Erdoğan hükümetinin 2009'dan beri yürütmeye çalıştığı ancak sağlam temellere ve politikalara dayanmayan "Kürt açılımı" girişimlerinin çıkmaza girmesi de Türkiye'yi Irak'la ilişkileri yenilemeye itmiştir. Zira, 16 Kasım'da Barzani'nin Diyarbakır ziyaretinin de gösterdiği üzere, Türk hükümetinin açılım politikalarındaki başarısızlığı gölgelemek üzere Kuzey Irak'lı Kürt liderlerden medet umduğu açıktır. Türkiye'nin Kuzey Irak'lı Kürt liderlere ihtiyacının artması doğal olarak, KIBY'nin bağımsızlık taleplerini güçlendireceği gerekçesiyle Bağdat'ı rahatsız edebilecek bir durumdur. Bu ise denge kurabilmek amacıyla Türkiye'nin Bağdat'la ilişkilerini onarmaya zorlamaktadır.

Türkiye'nin Bağdat'la ilişkilerini canlandırmaya çalışmasının bir diğer sebebi de Kuzey Irak'la imzalanan petrol anlaşmalarının yakın bir dönemde hataya geçecek olmasıdır. ExxonMobil-Türkiye-Kuzey Irak ortaklığının kurulmasına itirazında anayasal hükümler ışığında haklı olan Bağdat'ın bu ortaklığa itiraz etmemesini sağlamak ve böylelikle de ticarî ilişkilerini güvenceye almak isteyen Türkiye, Malikî yönetimini yatıştırmaya çalışmaktadır.

2013'ün son aylarında olumlu mesajların verilmiş olması ilk bakışta Erdoğan ve Maliki hükümetleri arasında gerginliğin geride kalacağı izlenimi uyandırmışsa da daha sonraki gelişmeler bu algının gerçekçi olmadığını ortaya çıkarmıştır. Ankara-Bağdat arasında son dönemde yaşananların, Türkiye-Irak ilişkilerinin köklü ve uzun soluklu bir normalleşme değil, taktiksel ve konjonktürel bir yaklaşma olduğunu anlaşılmaktadır. Nitekim, Kuzey Irak'tan Türkiye'ye petrol naklinin başladığı haberlerinin hemen ardından, 12 Ocak 2014'te, Irak Başbakanı Nuri el-Maliki'nin yardımcısı ve enerjiden sorumlu en üst düzey yetkili olan Hüseyin el-Şehristani, Türkiye'nin Bağdat Maslahatgüzarı Efe Ceylan'ı Başbakanlığa çağırması ve Türkiye'ye yönelik sert eleştirilerini iletmiştir.²⁰ Başbakan Malikî de Reuters'a verdiği mülakatta, KIBY'ni merkezî hükümetin verdiği fonları kesmekle tehdit etmiştir. Hem Malikî hem de Şehristanî, Türkiye ile Kuzey Irak arasındaki anlaşmanın Irak Anayasası'na aykırı olduğunu da dile getirmiştir.²¹ Bu gelişme, Ankara-Bağdat ilişkilerinin aslında pamuk ipliğine bağlı olduğunu ve Erbil faktörünün iki ülke arasında önemli bir krize sebep olabileceğini açıkça ortaya koymuştur.

Sonuç

2005 Irak Anayasası ile federal bölge statüsü kazanan Erbil merkezli KIBY, Bağdat merkezli Irak Cumhuriyeti'nin bir parçası olmasına rağmen, Anayasa'da çerçevesi çizilen hak ve yetkilerini aşarak adeta bağımsız bir devletmiş gibi davranmaya başlamıştır. Bu tutumun en belirgin şekilde zuhur ettiği konulardan birisi, Kuzey Irak'ta çıkan petrol ve doğal gazın üretimi, paylaşımı ve ihraç edilmesidir.

Anayasa'ya göre dış politika ve uluslararası ticaret politikasının belirlenmesinin merkezî yönetimin uhdesinde olmasına ve petrol ile doğal gaz gelirlerinin Bağdat ve Erbil arasında nasıl paylaşılacağı belirlenmiş olmasına rağmen, zengin petrol kaynakları Irak içindeki en önemli tartışma konularından birisi olmuştur. Bağdat, Erbil'in merkezden bağımsız hareket etmesini ciddi bir sorun olarak görmüş; Irak Başbakanı Malik'in merkezî yönetimi güçlendirmek yönündeki çabaları ise KIBY tarafından eleştirilmiştir.

Kısa bir süre öncesine kadar PKK terörünün beslediği bir bölge olduğu gerekçesiyle Türkiye tarafından büyük tehdit kaynağı olarak kabul edilen Kuzey Irak'ın ciddi bir dönüşüm geçirdiği açıktır. Bağdat'ın ve hatta ABD'nin Irak'ın bölünmesine yol açabileceği gerekçesiyle itiraz etmesine karşın Türkiye'nin KIBY ile büyük çapta enerji anlaşmalarına imza atması da bu dönüşümde kritik bir rol oynamıştır. Bu açıdan bakıldığında, KIBY ile girdiği ilişkiyi "enerji kaynaklarını çeşitlendirmek" gibi makul bir gerekçeye dayandıran Türk hükümetinin, Kuzey Irak'ta adım adım bağımsızlığa giden bölgesel yönetimin en büyük destekçilerinden biri olduğu söylenebilir. Üstelik, KIBY'nin anayasal yetkilerini aşarak Türkiye ile bu ilişkilere girmesinin, Türkiye'nin dolaylı yoldan KIBY'ni bağımsız bir devlet olarak tanıması anlamına gelebilecek bir nitelik taşıdığı da göz ardı edilmemelidir.

2013'ün son çeyreğinde Ankara-Bağdat ilişkilerinde gözlemlenen yakınlaşmanın, konjonktürel olması ve sağlam temeller yerine kısa vadeli çıkarlara dayanması sebebiyle Türkiye-Irak ilişkilerinin gelişmesi olarak değerlendirilmesi yanlış olacaktır. 2014'ün başında Iraklı yetkililerin Türkiye'ye yönelttiği ciddi tepki ve eleştiriler bunun somut bir göstergesi olmuştur.

Türkiye'nin Irak'ın iç siyasî sorunlarını derinleştirmek ve Irak Türklerinin çıkar ve beklentileri hilâfına davranmak pahasına KIBY ile geliştirdiği ilişkilerin gözden geçirilmesi gerekmektedir. Zira, Irak'a silâhlı operasyon düzenleyen ve etnik ve dinî çatışmaların baş sorumlusu olan ABD'nin dahi birleşik bir Irak'tan yana tavır aldığı bir dönemde, geleneksel olarak Irak'ın toprak bütünlüğünü savunan Türkiye'nin Irak'ın bölünmesini hızlandıracak bir tutum sergilemesi doğru değildir.

Türkiye'nin en az Erbil'in olduğu kadar Bağdat'ın çekincelerini de dikkate alarak Bağdat-Erbil ilişkilerini normalleştirmeye çalışması ve ilişkilerini Bağdat merkezli olarak geliştirmesi Türkiye'nin uzun vadeli çıkarları açısından daha doğru olacaktır. Bu noktada, Türkiye'nin önceliği Kuzey Irak/Erbil değil tüm Irak/Bağdat olacak şekilde bir politika takip edilmelidir.

Notlar

- ¹ Steven A. Cook, "Kurdistan: Just Being Independent", *Council on Foreign Relations*, 28 Ekim 2013. <http://blogs.cfr.org/cook/2013/10/28/kurdistan-just-being-independent/>
- ² "Erdoğan Neçirvan Barzani ile Görüştü", *CNN Türk*, 31 Ekim 2013. <http://www.cnnturk.com/2013/turkiye/10/31/erdogan.necirvan.barzani.ile.gorustu/729249.0/>
- ³ "Basra Petrolü Türkiye'ye Akacak", *Hürriyet*, 05 Kasım 2013. <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=25045828>
- ⁴ "Kuzey Irak ile Tarihi Anlaşmalar Tamam", *Hürriyet*, 06 Kasım 2013. <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/25058295.asp>
- ⁵ Her ne kadar KIBY olarak adlandırılıyorsa da, sözkonusu yönetim Kuzey Irak'ın sadece belli bir kısmında egemenlik sahibidir. Zira KIBY; Erbil, Süleymaniye ve Dohuk olmak üzere üç vilâyeti kapsamaktadır. Coğrafi olarak yine Kuzey Irak'ta yer almakla birlikte Musul ve Kerkük, Bölgesel Yönetim'in içinde yer almamaktadır. Anayasa gereğince en geç 31 Aralık 2007'de yapılacak referandumla statüsü belirlenmesi öngörülen Kerkük'ün durumunun hâlen belirsiz olmasının temel sebebi, Bölgesel Yönetim'in ihtilâflı topraklar üzerinde hak iddia etmesi ve Kerkük'ü KIBY'ye dâhil etmeye çalışmasıdır.
- ⁶ Cenap Çakmak, "Yeni Anayasa Sonrasında Irak Parçalanır mı?", *TASAM Rapor*, 21 Aralık 2005. <http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/4154/yeni-anayasa-sonrasi-irak-parcalanir-mi>
- ⁷ Ali Semin, "Kuzey Irak Seçimleri, Türkmenler ve Kerkük Sorunu", *Bilgesam*, 21 Eylül 2013. http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2470:2013-09-21-10-26-51&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=150
- ⁸ Irak Savaşı esnasındaki sivil kayıpların sayısı hakkında çok farklı rakamlar veriliyor olsa da, nispeten daha güvenilir bulunan "Iraq Body Count" adlı projenin rakamları esas alındığında, 2003'ten bu yana 120 bin civarında sivil kayıp yaşandığı söylenebilir. Detaylı bilgi için bakınız: <http://www.iraqbodycount.org/>
- ⁹ Steven Cook, *a.g.e.*
- ¹⁰ "Müjdeyi Vermek İçin Doğru Günü Bekliyoruz", *Milliyet*, 21 Mart 2012. <http://dunya.milliyet.com.tr/mujdeyi-vermek-icin-dogru-gunu-bekliyoruz/dunya/dunyadetay/21.03.2012/1518302/default.htm?ref=yahoo>
- ¹¹ "Türkiye, Kuzey Irak ile Petrol Anlaşması İmzaladı", *BBC Türkçe*, 14 Mayıs 2013. http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/05/130514_ft_turkiye_irak.shtml
- ¹² Hacer Gemici, "Başbakan Ucuz Gazın Yolunu Exxon İle Açtı", *Habertürk*, 15 Mayıs 2013. <http://www.haberturk.com/yazarlar/hacer-gemici/844594-basbakan-ucuz-gazin-yolunu-exxon-ile-acti>
- ¹³ TPIC (*Turkish Petroleum International Company*), 24 Aralık 2012 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla, TPAO bünyesinden çıkarılarak BOTAŞ'a dâhil edilmiştir. Sözkonusu Bakanlar Kurulu kararı ayrıca, TPIC'in sermayesini 150 milyon Dolardan 500 milyon Dolara çıkarmıştır.
- ¹⁴ Serhat Erkmen, "Türkiye-Kuzey Irak-ExxonMobil: Ne Getirir, Ne Götürür?", *ORSAM*, 16 Mayıs 2013. <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=4485>
- ¹⁵ Semih Ediz, "Erdoğan Irak'la İlişkileri Onarıyor", *Al-Monitor*, 29 Ekim 2013, <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/contents/articles/originals/2013/10/erdogan-maliki-ties-rebuild-turkey-iraq-rapprochement.html>
- ¹⁶ Bilgay Duman, "Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Irak Ziyareti", *ORSAM Dış Politika Analizleri*, 13 Kasım 2013, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=4835>
- ¹⁷ Bilgay Duman, "Neçirvan Barzani'nin Türkiye Ziyareti Üzerinden Algılamalar", *ORSAM*, 06 Kasım 2013, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=4803>; "Türkiye-İrak İlişkilerinde Yeni Dönem", *ORSAM*, 24 Ekim 2013, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=4784>
- ¹⁸ Serhat Erkmen, "Zebari'nin Türkiye Ziyareti Türkiye-İrak İlişkilerinde Yeni Bir Sayfa mı Açılıyor?", *ORSAM*, 25 Ekim 2013, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=4786>
- ¹⁹ *A.g.e.*
- ²⁰ "Bağdat: Zararımızı Türkiye'ye Ödetiriz", *Milliyet*, 13 Ocak 2014, <http://dunya.milliyet.com.tr/bagdat-zararimizi-turkiye-ye/dunya/detay/1821044/default.htm>
- ²¹ "Maliki'den Erbil'e sert uyarı", *Habertürk*, 12 Ocak 2014, <http://ekonomi.haberturk.com/enerji/haber/911896-malikiden-erbile-sert-uyari>